

Isaac Deutscher

Mao och Stalin: Hästhandel

The Reporter, 20 januari 1953

En imponerande kommunistisk delegation från Kina kom till Moskva i augusti i fjol. Den bestod av Mao Zedongs hela hjärntrust under ledning av premiärminister Zhou Enlai och innehöll en uppsättning avdelningschefer, de främsta företrädarna för Kinas ekonomi och, kanske viktigast av allt, den kinesiska försvarsledningen. Hela denna ansamling hade inte bara kommit för att på övligt sätt hylla Stalin. Syftet var att få diskutera en hel rad ekonomiska, politiska och militära angelägenheter och uppnå en rad avgörande beslut.¹

Efter en månads förhandlingar offentliggjordes bara en kortfattad kommuniké där båda parter högtidligt underströk sin vänskap och bekräftade den rysk-kinesiska pakten från februari 1950 som slog fast att ryssarna skulle överlämna Östkinesiska järnvägen² och lämna flottbasen i Port Arthur före utgången av 1952. Dvs den del som handlade om Östjärnvägen bekräftades, medan det tillfogades att Port Arthur skulle förbli i ryska händer. Kineserna själva hade bett sin sovjetiska allierade att behålla en garnison på flottbasen.

Kort efteråt återvände Zhou Enlai till Peking och därefter har inget mer hörts om förhandlingarna. Men så sent som i november, tre månader efter att samtalen inletts, befann sig de flesta i Maos hjärntrust, bl a försvarscheferna och cheferna för ekonomiministerierna, fortfarande i Moskva. Uppenbarligen pågick förhandlingarna fortfarande. Det är inte troligt att någon ny kommuniké kommer att utfärdas men det står klart att mycket betydelsefulla beslut fortfarande kommer att fattas och att relationerna mellan Moskva och Peking ska ges en ny utformning.

En översyn av dessa relationer har varit nödvändig. Mycket har hänt i Moskva och Peking sedan Mao och Stalin undertecknade sin pakt 1950.

Rivaler eller partners? För tre år sedan vände sig Mao till Stalin med stort självförtroende efter att mot Stalins uttryckliga råd ha fört inbördeskriget mot Chiang Kai-shek till seger. Alliansen med Ryssland tycktes utgöra en garanti mot alla former av västligt ingripande mot den nyupprättade regimen, men hur som helst var Mao inte särskilt orolig för att något sådant skulle hända. Han tog för givet att USA för gott hade dragit sig bort från det kinesiska fastlandet och att man inte skulle hindra honom från att driva bort Chiang Kai-shek från Formosa. Han var också säker på att Kim Il Sung i Nordkorea med lätthet skulle kunna erövra hela halvön och därmed skydda Kinas utsatta flank i Manchuriet.

Mao kunde därför väl unna sig en viss självsäkerhet i relationerna med Stalin under sin tre månader långa vistelse i Moskva. Han tog upp den vanära ryssarna hade orsakat sig själva och den skada de åsamkat kommunismen i Kina när de lagt beslag på industrianläggningarna i Manchuriet, nedmonterat dem och fört bort dem till Sibirien som krigsbyte. Han gjorde klart att ryssarnas kontroll av järnvägarna i Manchuriet och av Port Arthur och Dairen alltför tydligt var en påminnelse för det kinesiska folket om de koncessioner som västliga imperialistmakter en gång förfogat över. Han talade då inte bara för kommunisterna i Kina utan för alla revolutionära rörelser i Fjärran östern vars ledare kunde tänkas anse att maoismens lära och strategi vara mer relevant för de egna förhållandena än stalinismens rekommendationer.

Mao sträckte ut handen till Stalin. Men det var handen hos en blandning av allierad och rival, till hälften anhängare och till hälften kättare.

¹ Däribland givetvis Korea-kriget som startade sommaren 1950 och där nu kineserna var djupt involverade i striderna. – Red

² Numera kallas den Harbin-järnvägen. – Red

Ändå tog Stalin emot Maos hand. Han var rädd för att provocera Mao till en konflikt som skulle vara långt farligare än det rätt småaktiga och ineffektiva kätteriet i Jugoslavien. Stalin lovade genast att kompensera Kina för alla förluster 1945-46 och att dra sig tillbaka från Manchuriet. Han var mån om att få till stånd en rysk-kinesisk allians, som skulle öppna nya och oöverskådliga möjligheter för honom.

Men hans skepsis mot Mao bestod. Därför sköt han upp det slutgiltiga tillbakadragandet från Manchuriet till slutet av 1952 och insisterade på att i varje fall Dairen även fortsättningsvis skulle förbli under rysk kontroll. Han intog en avvaktande hållning i fråga om omfattningen på det ekonomiska bistånd som Mao kunde förvänta sig. Under tiden började Stalins anhängare i resten av Asien, skenbart på eget initiativ, att undergräva maoismens anseende.

Sedan dess har bilden ändrats radikalt. Koreakriget resulterade i ett ökat kinesiskt beroende av det sovjetiska biståndet. Mao har hela tiden varit uppmärksam på risken för att fiendligheterna skulle utvidgas till Manchuriet. Han är därför inte längre lika angelägen om att få ryssarna att lämna Port Arthur och Dairen och ser deras fortsatta närvaro där som enda garantin för Manchuriets säkerhet.

En alternativ garanti vore om striderna i Korea upphörde. Men det beslutet hänger inte längre på Mao, ty de stora linjerna i Koreakriget dras numera upp i Moskva och Washington, inte i Peking. Hittills har Moskva skaffat sig många fördelar genom att nagla fast USA:s militärmakt i Korea och fördröja att styrkorna i Europa förstärks. Så länge Västs styrka är fast i Korea är Mao angelägen om att ha kvar de ryska styrkorna i Manchuriet. När Zhou Enlai nyligen begärde att Ryssland skulle fortsätta sin ockupation av Port Arthur var det inte enbart ett spel för galleriet. Ryssarna hade förstås kunnat överskrida tidsgränsen även utan denna begäran, men vad mer kan de väl begära än att bli ombedda att stanna kvar?

Följaktligen befinner sig Manchuriet under gemensamt ryskt-kinesiskt styre, i realiteten om än inte till namnet. Och Manchuriet är och kommer, i varje fall under det närmaste decenniet, att vara Kinas främsta industriområde. Maos ambitiösa plan för ekonomisk utveckling baserar sig på kol och stål i Manchuriet och står nu därmed direkt eller indirekt under rysk översyn och kontroll.

Beroendet är emellertid ömsesidigt. En brytning mellan maoismen och stalinismen skulle vara till skada för båda. I det hypotetiska fallet att Mao bryter sig loss skulle Ryssland kunna åsamka Kina långt hårdare ekonomiska slag än dem som Jugoslavien råkade ut för. Men den politiska och militära skada Mao skulle kunna åsamka Stalin vore också ojämförligt mycket allvarligare än Titos nålstyg.

För närvarande är Rysslands gräns i Fjärran östern nästan lika säker som USA:s gräns mot Kanada. Kinas outtömliga mänskliga resurser är nästan lika mycket en tillgång för Ryssland som för Kina. Via Peking har Moskva i själva verket kontroll över alla de spirande revolutionära rörelserna i Stilla havsområdet, och utan stöd från Kina finns inte mycket hopp om att tendenser till anti-stalinistisk kommunism under förutsägbar framtid skulle kunna bli någon tyngre faktor på internationell nivå. Det senaste året har gett exempel på en ökad medvetenhet om detta i Moskva och Peking.

Tiden då Mao vägrade att uppamma någon Stalinkult bland det egna folket är sedan länge förbi. Motvilligt har han fått lov att svära trohet till Marx, Engels, Lenin och Stalin. Den kinesisk-sovjetiska vänskapsmånaden som invigdes i Peking den 7 november präglades framför allt av att Stalinkulten nu också har överflyttats till Kina.

Å andra sidan har Stalin, och en del av hans tänkbara efterträdare i Kreml, i gengäld gett Mao hedersbetygelser som inte tillkommit någon annan kommunistledare i öst eller väst. Han har nästan gett Mao en plats i den apostoliska successionsordningen och nästan likställt Maos namn med Marx', Engels', Lenins och Stalins. Han har vidare instruerat *Bolsjevik* och *Pravda* att erkänna Maos påstådda originella bidrag till såväl den kommunistiska filosofin som till dess strategi och taktik, en utmärkelse som Molotov eller Malenkov bara kan drömma om. Det rör sig här inte om

något erkännande av intellektuella förtjänster. Stalin kan bara bli kvitt en potentiell rival genom att utnämna honom till sin ideologiske jämlike.

Spänningar och slitningar. Under ytan är allt emellertid inte fridfullt. Det finns ouppklarade motsättningar och misstankar som har lett till hårdföra förhandlingar med inslag av utpressning. Att den kinesiska delegationen stannat så länge i Moskva är tecken på detta. Tidigt i förhandlingarna inkallades ledarna för Mongoliska folkrepubliken skyndsamt till Moskva och de har blivit kvar även efter Zhou Enlais avresa.

I Mongoliet överlappar ryskt och kinesiskt inflytande varandra. Från början av 1920-talet hade Yttre Mongoliet ingått i den sovjetiska sfären. Inre Mongoliet har under årens lopp omväxlande styrts av Kina och Japan och är nu åter under kinesisk dominans. Delningen av Mongoliet var ur kommunistisk synvinkel motiverad så länge en skiljelinje mellan olika samhällssystem gick rakt genom landet. När kommunistiska system har etablerats runt Mongoliet kunde det tyckas att tiden var inne att ena landet i en enda republik. Hittills har det inte funnits några tecken på detta. Och frågan skulle då uppstå under vilket lands inflytandesfär landet skulle hamna och inget land verkar villigt att uppge några sådana anspråk.

Liknande tecken på friktioner kan iakttas på andra håll, även om det kan vara svårt att exakt bestämma vad de består i. En del sådana tecken går att hitta i de något pedantiska dispyterna bland sovjetiska specialister på Fjärran östern men sådana dispyter är heller inte alltför skilda från den praktiska politiken.

Exempelvis anser Mao och hans anhängare att deras maktövertagande 1949 ska betecknas som en socialistisk revolution. Men de flesta sovjetiska specialister på Fjärran östern har än så länge avvisat detta och betonat den kinesiska revolutionens ”borgerligt-demokratiska” karaktär. Trots att Moskva sedan länge har erkänt de kommunistiska regimerna i Öst- och Centraleuropa som genuina proletära diktaturer råder det fortfarande oenighet om huruvida Maos regering är kapabel att ”utöva funktionerna hos en proletär diktatur”. Av detta kan man dra slutsatsen att Stalin fortfarande ger Mao rådet att dröja med socialiseringarna.

Stad eller land? Inte heller har skillnaderna mellan den maoistiska och stalinistiska strategin i Sydostasien och Sydasiens lösts. Enligt den maoistiska strategin bör de lokala kommunistpartierna bygga upp gerillaarméer bland bönderna och skapa ”befriade områden” bakom fiendens linjer med tanken att gerillaarméerna en dag från sina baser ska gå till attack mot administrativa centra i städerna. Den linjen har kommunisterna i Malaya och Indokina följt. Men ett försök att tillämpa den i Indien misslyckades direkt och partiet i Indien återgick till den strikt stalinistiska strategin. Den stalinistiska linjen, som ligger mer i linje med traditionella marxistiska uppfattningar, satsar på agitation och propaganda i städerna med eller utan bistånd av folkfronter. Men frågan är fortfarande inte helt avgjord. Varje uppfattning har sina orubbliga anhängare men tendensen tycks vara att tillämpa den ena eller andra empiriskt beroende på de konkreta förhållandena.

Skillnaden ideologiskt mellan Peking och Moskva är ganska tydlig. Ett märkligt exempel från fredskongressen i Peking nyligen kan illustrera detta. Denna kongress påminde i det mesta om liknande kongresser i Europa under Kominforms överinseende med sitt främsta syfte att fördöma USA:s politik i Fjärran östern och varna folken i Asien för att Japans militärmakt höll på att återuppstå. Men det var kineserna, inte ryssarna, som organiserade den och svarade för vilka som skulle inbjudas. Bland de inbjudna återfanns ledarna för det trotskistiska partiet på Ceylon, nästan den enda sektionen av den s k Fjärde internationalen som har lyckats erövra något som liknar massuppslutning.

Enligt den stalinistiska mytologin är trotskismen, och måste så förbli, djävulen själv och långt mer ondskefull och farlig än någon borgerlig eller fascistisk rörelse. Det går inte att föreställa sig att någon uttalat trotskistisk gruppering skulle bli inbjuden att delta i någon form av tillställning som Kominform står bakom. Man kan bara spekulera om huruvida Maos underhuggare bjöd in trotskisterna på Ceylon av misstag eller om Mao avsåg att skicka en hotfull blinkning till Moskva.

Stalins fjärde poäng: Bakom alla dessa något oklara ideologiska spörsmål tornar allvarliga ekonomiska problem upp sig. Mao är djupt indragen i Korea och utsatt för blockad av väst och trycker på Moskva för mer generöst bistånd än det som har utlovats i avtalet från 1950. Och av rent egenintresse verkar Moskva ha hjälpt Peking långt mer än man ursprungligen tänkte sig. Ryska industrialläggningar och tekniskt bistånd har spelat en betydande roll för Kinas återhämtning efter 15 år av krig, även om det fortfarande är en öppen fråga om allt detta har kunnat kompensera Kina för det krigsbyte ryssarna tillskansade sig i Manchuriet.

Ryssarna skulle helt klart vilja se att kineserna tillverkade sin egen ammunition, inklusive tungt artilleri, stridsvagnar och flygplan. Men Moskva måste också tänka på vad den egna femårsplanen kräver och dessutom på kraven från andra länder inom sin inflytandesfär. Men Ryssland är ändå idag helt klart i en betydligt bättre position att kunna bidra till industrialisering och rustningar i Kina än man var 1950.

Men de resurser Moskva kan avvara för sådana ändamål är ändå små på grund av det oerhörda trycket från den egna industrialiseringen. Stalin är övertygad om att avkastningen, i termer av maktpolitik och ekonomiskt, kommer snabbare och får större effekt än att satsa på investeringar i Kina. Därför är han för sådana former av ekonomiskt bistånd som har minst negativa effekter på Rysslands egna resurser. Tyngdpunkten i det ryska programmet har legat på att förse Kina med teknisk kunskap och inte industrialläggningar.

Trots den otvetydiga realism som ligger i det resonemanget har det ändå lett till besvikelse bland de kinesiska kommunisterna. De välkomnar ryska tekniker, de tar ivrigt till sig deras kunskaper, men de skulle också vilja se fler ryska maskiner. Ryssarna måste lägga ner stor omsorg på att kunna förklara sin inställning.

Som motivering för den hållningen har en rysk korrespondent i Peking citerat en gammal kinesisk sägen ... En vis och helig kines hade välsignats med ett finger som kunde utföra mirakel. Genom att trycka med detta finger kunde han förvandla sten till guld. Alla de fattiga i takten samlades vid hans grotta i bergen för att be om hjälp. En dag kom en man från ett mycket avlägset ställe. Han bad inte om hjälp för egen del utan för sin av fattigdom drabbade stam.

”Men hur ska jag kunna hjälpa en hel stam i ett fjärran land”, undrade den vise.

”Ge mig ditt finger”, svarade främlingen.

Den helige mannen var så berörd av mannens fattigdom att han utan vidare gick med på att skära av sig fingret. Men när fingret var avskuret kunde det inte längre förvandla sten till guld.

Moralen i berättelsen är tydlig. Den vise i Kreml tänker inte låta kineserna bita av honom fingret oavsett hur länge hungriga kineser väntar i Moskva.

Lästips

Deutscher om Kina:

[Maoismen - dess ursprung och idé](#) (1964) och
[Den stora Kulturrevolutionen](#) (1967)

Mer om Stalin, Sovjet och Maos Kina:

Martin Fahlgren: [Mao, KKP och frågan om Stalin](#) och [Kina, Albanien och Sovjetunionen 1956-57](#)

Nikita Chrusjtjov: [Mao Tse-tung och schismen](#)